

Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або

замовляйте по телефону:

(0352) 28-74-89, 51-11-41

(067) 350-18-70

(066) 727-17-62

А.П. Каніщенко, М.І. Чабайовська

Українська мова.
АБЕТКА
в асоціативних кущах
та сенканах

Інтегрований
навчально-методичний посібник
для учнів початкових класів

(читання, письмо, аудіювання та малювання)

УДК 373.3
ББК 74.268.1Укр
К 19

Рецензенти:

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін початкової освіти Тернопільського національного педагогічного університету

Гузар Олена Володимирівна;

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мов і методики їх викладання в початковій школі Чернігівського національного педагогічного університету

Мамчич Олена Борисівна;

відмінник освіти України, вчитель-методист початкових класів ЗОШ № 227 м. Києва, учитель-експериментатор

Яткевич Ніна Миколаївна

*Рекомендовано Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова
(протокол № 15 від «25» червня 2013 року)*

Каніщенко А.П., Чабайовська М.І.

К 19 Українська мова : абетка в асоціативних кущах та сенках : інтегр. навч.-метод. посіб. для учнів почат. кл. / А.П. Каніщенко, М.І. Чабайовська. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2017. — 176 с.

ISBN 978-966-10-4560-5

Інтегрований навчально-методичний посібник містить завдання з української мови для учнів початкових класів, завдяки яким можна проводити роботу з навчання грамоти, читання, аудіювання, розвитку зв'язного мовлення та малювання.

Для вчителів початкових класів загальноосвітньої школи, вихователів груп продовженого дня, студентів вищих навчальних педагогічних закладів I-IV рівнів акредитації та батьків, які не байдужі до розвитку своїх дітей.

УДК 373.3
ББК 74.268.1Укр

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина цього видання не може бути відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-10-4560-5

© Каніщенко А.П., Чабайовська М.І., 2016
© Навчальна книга — Богдан, 2017

ПЕРЕДМОВА

Методика роботи з асоціативними куццями

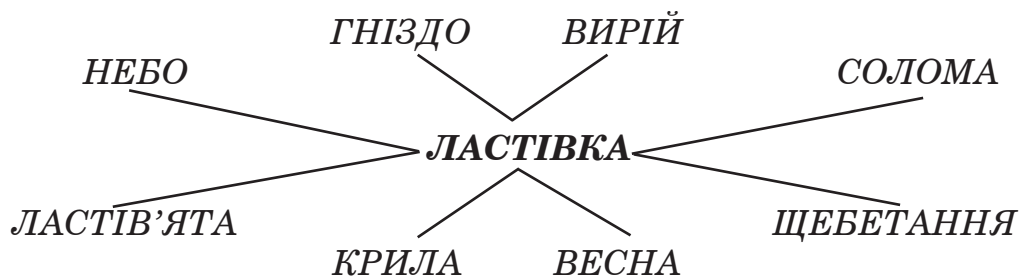
Асоціативний куц — це метод письма за програмою ЧПКМ (читання та письмо для розвитку критичного мислення), який застосовується з метою збагачення активного словника дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, розвитку їхніх розумових здібностей, логічного мислення та потенційних можливостей.

Практична робота зі студентами та експериментальними класами у школах міста Києва та Київської області показує, що цей метод дає можливість удосконалити знання дітей і їхню навчальну діяльність, розвинути пізнавальний інтерес і логічне мислення на уроках української мови та літературного читання, інтегруючи ці предмети з малюванням.

Відповідно до програми ЧПКМ автори радять називати асоціативні слова до одного обраного слова, не обмежуючи їхньої кількості. Але практичне застосування цього методу з великою кількістю слів не дає можливості їх використати у складанні міні-текстів з учнями. Саме тому автори цього посібника зробили висновок, що доречно подавати меншу кількість асоціативних слів, враховуючи вікові особливості дітей молодшого шкільного віку.

Подаємо **зразок методики складання** асоціативного куцця та роботи з ним.

1. Вибрати з дітьми заголовок (одне слово) до усного твору-мініатюри (наприклад, ЛАСТІВКА).
2. Назвати слова (іменники), які асоціюються з обраним словом. Наприклад:

3. Назвати дію, ознаку і назву для побудови речення.

1. *Повернулася* щаслива ластівка.
2. *Зліпила* чарівне гніздечко.
3. *З'явилися* німічні ластів'ята.
4. *Почулось* радісне щебетання.
5. *Зміцніли* пташині крила.

Ці п'ять міні-речень — як канва для твору. Діти, використовуючи допоміжні слова, які залишилися в асоціативному куці, самостійно складають речення і ними поширюють «канву».

Для «Абетки в асоціативних куцах» скорочується кількість асоціативних слів до 5-7, які подаються в малюнках для перемальовування в учнівський альбом і розфарбовування.

У першому розділі посібника розміщено матеріал на кожен букву алфавіту під такими рубриками:

І рубрика — «Асоціативний куц» (як правило, тут подаються слова для ознайомлення з предметами певної тематичної групи, в назві яких є виучувана буква). Слова на цій сторінці представлено малюнками: для спостереження за зовнішнім виглядом предметів, для перемальовування та розфарбовування за асоціацією «уяви» предмет, «на свій смак і розсуд» «оживи» його. Такий вид роботи дає можливість дитині краще розвинути м'язи руки, виховати у собі естетичні смаки, потяг до самостійного малювання.

За бажанням учителя за цією сторінкою можна виконати безліч прийомів роботи як під час навчання грамоти, так і на уроках читання, мови, малювання, природознавства.

Наприклад: опишіть предмет; складіть твір-мініатюру з поданими предметами (на вибір 2-3 слова), щоб вони виступали дійовими особами; побудуйте діалогічне мовлення між двома обраними предметами; згадайте казки, в яких ці слова вживалися або діяли як живі істоти; уявіть себе в ролі вчителя і розкажіть дітям про «життя-буття» поданих предметів, про їхнє використання та цінність для людини.

Учитель на свій розсуд може дати учням 2-3 класів письмову роботу з використанням слів асоціативного куца: записати назви предметів та додати до них можливі ознаки; виділити у словах наголос, попередньо поділивши їх на склади; визначити, у якому слові найбільше приголосних звуків, проаналізувати їх за вимовою; проаналізувати слово на позначення предмета за звуко-буквеним складом та як частину мови; описати, де в реальному житті можна зустрічатися з поданими предметами, які дії вони можуть виконувати.

Зображення предметів на малюнках, робота зі словами, які вони позначають, перемальовування та розфарбовування дає дітям можливість без затруднень і примусу запам'ятати всі назви, збагатити свій активний

словник, розвинувши власне образне мовлення та закріпивши правила правопису окремих слів, а також удосконалити вміння описувати предмети, складати твори-мініатюри, розвиваючи логічне мислення.

II рубрика — «Асоціативні слова». Тут подаються надруковані слова асоціативного куща з правильним наголосом та текстом з їхнім використанням, складеного авторами або дібраного з художньої літератури. Тексти рекомендуються для слухання, читання та аудіювання. Їх можна використовувати як на уроках читання, так і на уроках мови не лише у 2-3, а й у 4 класах як додатковий матеріал до основного, закладеного в підручниках. Діти можуть самостійно читати тексти з метою переказування змісту, а також виконувати завдання учителя на розвиток логічного мислення, творчих здібностей, пізнавального інтересу, прояву потенційних можливостей. Окремі тексти за бажанням учителя можна використовувати для вибіркового словникового диктанту на виучувану тему чи для творчої роботи (поширити текст дійовими особами, замінити кінцівку, додати описи тощо).

Читаючи вірші, учням можна запропонувати скласти прозову казочку або оповідання за їхнім змістом. Такі види робіт дають можливість розвиватися дитині всебічно, граючись і навчаючись груповою формою «по два», «по чотири» з використанням інноваційних методів і технологій.

III рубрика — «Хочеш більше знати — вчись самостійно читати і на запитання відповідати». У ній вміщено матеріали, які дають можливість ознайомитися з лексичним значенням окремих слів-назв із «Асоціативного куща», удосконалити якості читання. Самостійно опрацьовуючи різноманітні літературні жанри, учні матимуть змогу дізнатися про походження окремих слів, збагатити свій кругозір, а також переносити здобуті знання в нові умови: на уроки мови, природознавства, малювання тощо.

До змісту навчання кожної рубрики подаються завдання для виконання, а також для аудіювання, розвитку усного та писемного зв'язного мовлення, перевірки раніше здобутих знань, що є основою для розширення та поглиблення знань та умінь з циклу предметів початкової ланки освіти.

У другому розділі навчально-методичного посібника подаються сенкани для збагачення активного словника учнів новою лексикою.

Сенкан — це метод розвитку зв'язного мовлення, вміння правильно добирати ознаки та дії до назви, будувати речення і робити коментар, а на основі цього — складати міні-твір на обрану тему.

Перед початком роботи із сенканами учням потрібно пояснити, що це п'ятирядковий французький вірш, у якому 5 строф з тією кількістю слів, під яким номером їх розміщують.

Наприклад, сенкан до слова *бджілка*.

1 — пишемо 1 (одне) слово: *бджілка*.

2 — додаємо 2 (дві) ознаки: *працьовита, медоносна*.

3 — додаємо 3 (три) дії: *літає, збирає, приносить*.

4 — складаємо речення з 4 (чотирьох) слів. *Бджілка літає над квітами*.

5 — слово під № 1 замінюємо близьким за значенням або визначаємо його приналежність до родового поняття. Пишемо: *комаха*.

Коментар. Коментуємо слово за зразком наукового тексту, але дуже стисло. Наприклад: *Бджілка — це медоносна комаха. Збирає пилок з квітів. З нього утворюється мед.*

На основі цього матеріалу учні самостійно складають художній текст про бджілку.

БДЖІЛКА

Працьовита бджілка літає з квітки на квітку. Вона збирає пилок для меду. З ранку до вечора працює ця медоносна комаха. Чим більше пилку — тим більше меду. Вона це добре знає, тому з вулика зі сходом сонця вилітає.

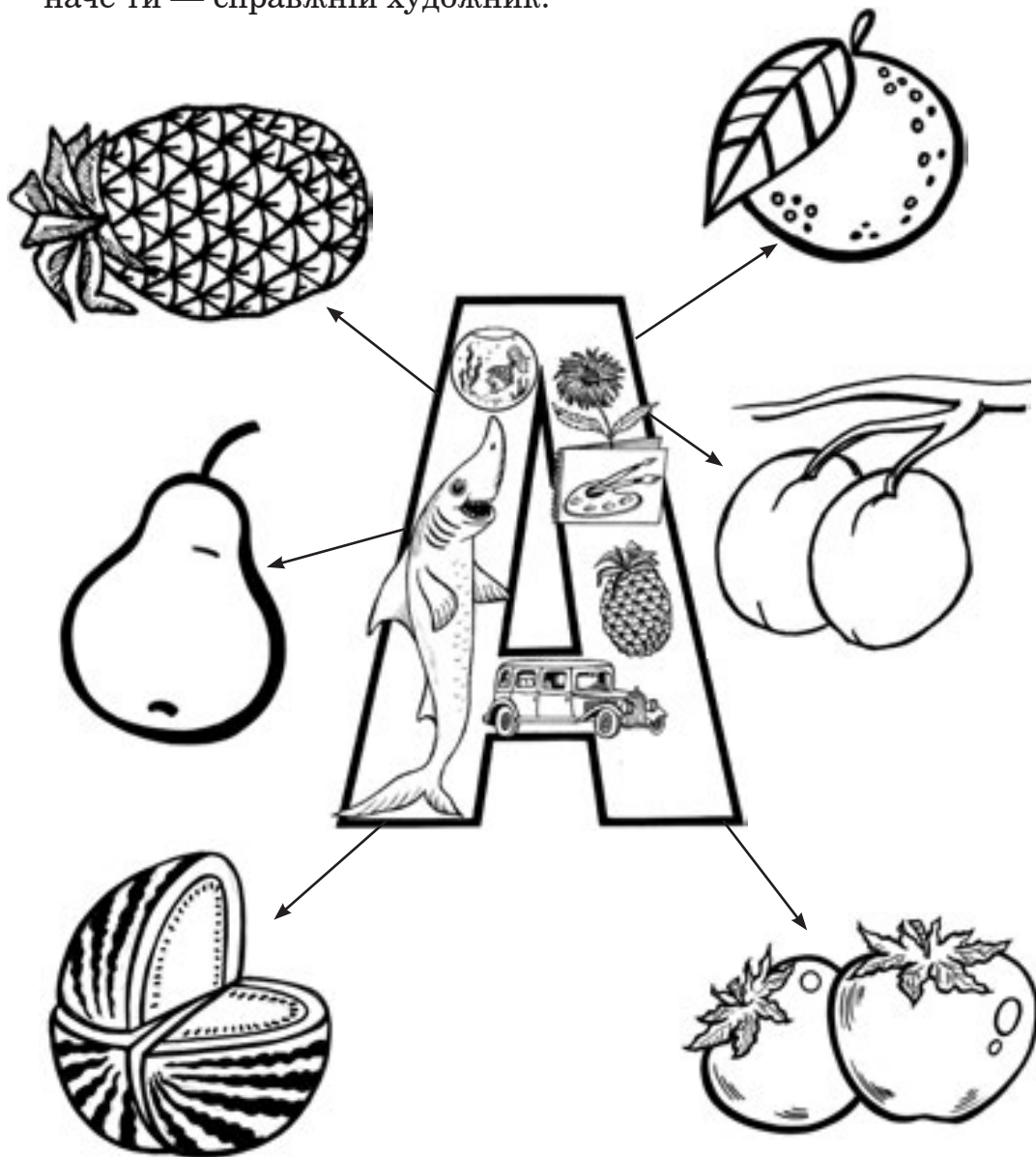
Примітка. Учитель може складати сенкани на матеріалі будь-якого предмета початкової ланки освіти. Вони викликають у дітей значний пізнавальний інтерес, допомагають швидко запам'ятовувати правила, сприяють розвитку уяви, уваги та уважності, збагачують активний словник учнів, виявляють потенційні можливості кожного школяра.

Посібник, підготовлений авторами, допоможе і вчителю у роботі з учнями (як додатковим матеріалом), і вихователям групи продовженого дня, і батькам, які не байдужі до розумового розвитку своєї дитини, і самій дитині, яка має бажання малювати, читати, писати казки та складати вірші.

АБЕТКА В АСОЦІАТИВНИХ КУЩАХ

Асоціативний кущ

1. Розглянь малюнки, у назвах яких є звук [а], що позначається на письмі буквою «А». Перемалуй і розфарбуй ці зображення так, наче ти — справжній художник.

Асоціативні слова

Апельсін

гру́ша

ананás

хурма́

абрикóса

кавúн

2. Прочитай слова. Назви з них ті, що починаються зі звуку [а].
3. Яке з цих слів має на початку і в кінці звук [а]?
4. Скільки значень має це слово? (*Два значення: абрикоса — плід, абрикоса — дерево.*)
5. Послухай вірш, вивчи його напам'ять.

Абрикоси і айва,

Груша, слива, апельсин,

ананаси і хурма —

алича і мандарин

фрукти ці нам всім відомі,

просять «А» і в них знайти.

у назві їх є буква «А».

Зможем їм допомогти?

А. Назаренко

6. Назви слова з вірша, які мають два значення: плід і дерево. (*Діти перелічують слова на позначення фруктів і переконуються в тому, що є слова, які мають по два значення.*)
7. У якому слові сховалося інше слово, яке також має два значення? (*Абрикоси → коси — жіноча зачіска і знаряддя праці.*)

**Хочеш більше знати — вчись самотійно читати
і на запитання відповідати!**

***

Айстри, абрикоси, агрус...

Цвіту мить.

А на квітах роси,

а вгорі — блакить.

Аж радіє серце:

адже рідне все це.

Г. Храпач

ЗАЙЧИКА ЗЛЯКАЛИСЬ

Ми ходили по гриби,

зайчика злякались.

Поховались за дуби,

розгубили всі гриби.

Потім засміялись —

зайчика злякались.

П. Воронько

МУДРА КИЦЬКА

На столі стояв кухлик із молоком. Кицька його побачила — і до молочка. Скочила на стіл — та до кухлика. Аж тут лихо: голова в кухлик не влазить. Так гарно молоко пахне, а язиком до нього кицька не сягне.

Засмутилась вона, але ненадовго... Скоро кицька зміркувала, що їй робити. Вона почала вмокати лапку в молоко й обсмоктувати її. Умочить лапку, обсмокче з неї молоко й знову вмокає.

Так і застали її над кухликом, коли вона добувала з нього молоко.

Б. Грінченко

Подумай

1. Кухлик з молоком стояв на столі? А — так, Б — ні.
2. Голова кицьки влізала у кухлик? А — так, Б — ні.
3. Кицька дістала язиком до молока? А — так, Б — ні.
4. Кицька виявилась мудрою тваринкою? А — так, Б — ні.

Відпочинь і посміхнись

— Алло! Чому ти щодня запізнюєшся до школи? У вас будильника немає чи що?!

— Будильник є. Але він дзвонить тоді, коли я сплю.

— Алло! Алло!

— А вам кого?

— А мені покличте Зою!

— А немає тут такої.

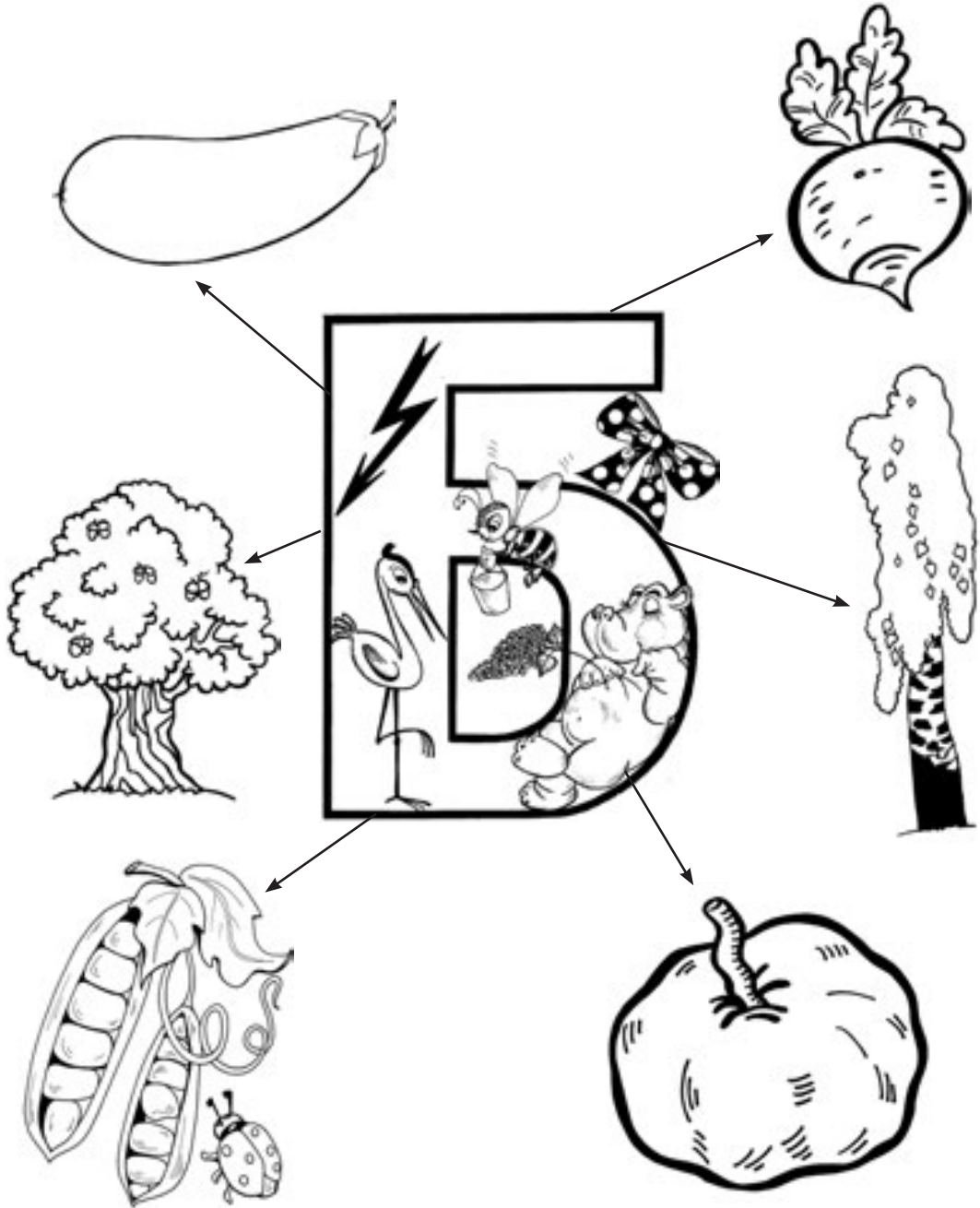
— А ви хто? Алло? Алло!

Але в трубці вже гуло.

Г. Чубач

Асоціативний куц

1. Розглянь на малюнках зображення овочів та дерев. Ті малюнки, які сподобалися тобі найбільше, перемалуй і самостійно розфарбуй на свій смак.

Асоціативні слова

Баклажа́н

буря́к

біб

га́рбуз

бе́ре́за

дуб

2. Постав склади у правильному порядку, щоб утворилися слова: РЕ, ЗА, БЕ; БУЗ, ГАР.
3. Яке з цих слів позначає овоч, а яке — дерево?
4. Послухай уважно казку та вірш про боби й обери правильні відповіді на запитання.

БІБ ТА БОБЕНЯТА

У якомусь царстві, яке називалося Розкішний Горód, жив-був Біб. Його будинок знаходився на високому зеленому стеблі. Усі жителі царства називали цей будиночок стручком, бо він був дивовижно збудований. Дім довгий-предовгий, а кімнат — не злічити. У кожній жили його сини — маленькі бобенята. Постійно гралися, сміялися, співали. А інколи так гриміло всередині, немов бобенята разом із батьком Бобом танцювали. Гриміло-гриміло, торохтіло-торохтіло всередині будинку, аж поки він не тріснув. Повискакували синочки-бобочки, в землю падали, листячком накрилися. Не можуть піднятися, не можуть сміятися.

Плаче батько Біб. Не може він без синів жити, доводиться лише тужити за ними. Усі сльози виплавав, а сини не повертаються. Звернувся він до Землі-матінки:

— Віддай діточок назад у мій будиночок. Заспокой серце старого Боба.

— Не можу віддати, бо вони вже почали проростати і хатки собі будувати.

— А як же я буду жити-поживати?

— А ти, Бобе, до них поспішай, у землю теплу також лягай. Дощ вас буде поливати, сонечко буде зігрівати. А потім ви повиростаєте, листочками тин пообплітаєте. Хатку кожен буде мати, діток своїх годуватиме.

Слухав Біб Землю-матінку та й не помітив, як упав. Притих, відпочивати почав та й заснув. А навесні дружна бобова сімейка прокинулась і вже разом проростала.

Тягнулися сини з батьком до Сонця, вмивалися дощем, із Землею розмовляли і знову бобами ставали.

З тих пір сім'я бобова — це дружня і весела родина. Із року в рік ростуть боби. Люди складають їх у торби, а взимку смачно готують і діточок своїх годують.

А. Каніщенко

БІБ

Я землю пальцями розгріб,
поклав у ямку білий біб,
встромив ізбоку паличку,
щоб вився вгору змалечку.

Біб набубнявів від вологи,
зіп'явся на тоненькі ноги.
Його рука, метка, цупка,
вхопилась радо за ціпка.

І в'ється біб по палиці,
високим ростом хвалиться,
звисає з кожного сучка
зелена шабелька стручка.

В. Кочевський

ПОДУМАЙ САМОСТІЙНО

---

1. Де знаходився будинок Боба?
А) На квітці;
Б) на листочку;
В) на зеленому стеблі.
2. Хто, крім Боба, жив у будиночку?
А) Квасолини;
Б) маленькі бобенята;
В) жуки.
3. Що дітки-бобенята робили у будиночку?
А) Гralися, сміялися, співали, танцювали;
Б) сварилися, билися;
В) бігали, плакали.
4. До кого звернувся Біб, щоб повернути своїх синів?
А) До Сонця;
Б) до Землі-матінки;
В) до жителів горóду.
5. До чого тягнулися сини з батьком?
А) До Сонця;
Б) до жителів горóду;
В) до зірок.
6. Куди люди складають боби?
А) У кишені; **Б)** у торби; **В)** у глечики.
7. Хто поклав у землю білий біб?
А) Хлопчик; **Б)** дівчинка; **В)** автор.
8. Додай потрібні слова.
Набубнявів від (чого?) _ _ _ _ _
зіп'явся на (що?) _ _ _ _ _
вхопився за (що?) _ _ _ _ _
в'ється по (чому?) _ _ _ _ _
хвалиться (чим?) _ _ _ _ _
звисає шабелька з (чого?) _ _ _ _ _

Хочеш більше знати — вчись самотійно читати і на запитання відповідати!

БІЛОКОРА БЕРІЗКА

(Легенда)

Підросла донечка-князівна. З року в рік усе кращою ставала, мудрі поради всім давала. Розповідала, як потрібно землю любити, природою дорожити. Як треба тварин взимку годувати і птахів оберігати.

Спостерігав за нею батько-князь і вирішив, що не варто його єдиній розумній донечці руською розмовляти, треба їй заморську мову знати. І викликав він до себе учителя із самого Царгорода.

Поступово донька мову свою стала зневажати і зовсім забувати. Радів батько, що свого домігся, і почав думати-гадати, за кого ж дочку заміж віддати. А князівна уже дуже добре заморську мову знає, на прогулянки з учителем виїжджає.

І от одного разу сталася дивина. На шляху її карети старий-престарий дід з'явився.

— Геть, старче, з дороги! — вихопила нагайку князівна.

— Ой, не старий я, дитино, а древній! І древність моя правічна! — здійняв дідусь правицю, зробив крок супроти, та так грізно, що аж тисячолітні дуби розступилися перед ним.

І тоді збагнула князівна, що це сам Рід, якого ще називали Род. Це його ім'я є в найсвятіших словах: рід, рідний, родина, народ, народження, родичатися.

Упала перед ним князівна на коліна і залилася слізьми:

— Батечку, простіть! Буду свій народ любити, буду своєю мовою розмовляти!

— Будеш! — відповів Род, аж небо здригнулося. — Встань!

І стала вона білокорою берізкою.

— Простіть! Простіть! — листям дрібненьким зашелестіла, сльозою затремтіла.

І служить відтоді своєму народові, людей бруньками лікуючи, соком напуваючи, росту дітям маленьким добавляючи. Служить упродовж віків, наче спокутуючи давній гріх князівни.

ПОДУМАЙ САМОСТІЙНО

---

1. Якою мовою спочатку розмовляла донька князя?
А) Українською; **Б)** руською; **В)** заморською.
2. Кого викликав князь із самого Царгорода?
А) Учителя; **Б)** лікаря; **В)** доньку-князівну.
3. Хто з'явився на шляху карети князівни?
А) Принц; **Б)** старий-престарий дід; **В)** чарівник.
4. Що сказала дівчина старцю?
А) Пообіцяла свій народ любити, рідною мовою розмовляти;
Б) привіталася і поїхала далі; **В)** нічого не сказала.
5. Ким стала дочка князя?
А) Біло корою берізкою; **Б)** високою липою;
В) могутнім дубом.
6. Чим берізка лікує людей?
А) Корінням; **Б)** бруньками; **В)** корою.

Відпочинь і посміхнись

— Чому ти, Богданчику, у слові **білка** написав «у» замість «і»?

— Бо я, мамочко, дуже їсти хотів.

— А у слові **балка** чому знову написав на місці «а» букву «у»?

— Бо я міг би і дві булки з'їсти одночасно.

— То іди обідай, синочку, та не забувай до школи брати бутерброд, щоб не про булки думати, а про правильне написання слів.